

A magyar külpolitika a második világháború kitörésétől az ország német megszállásáig

A magyar külpolitika mozgástere Trianon után közismerten szűk keretek közé szorult. Korlátozta az az ország háborús agresszorként való megítélése, a trianoni határok miatti feszültségek a környező államokkal (igaz, különböző mértékben), az önállóvá vált állam eszköztelensége (hadsereg, diplomáciai és gazdasági kapcsolatok hiánya) saját „életfeltételei” kialakításában. Trianon után – érthetően – a revízió határozta meg a magyar külpolitika irányát. Nehezebb és összetettebb kérdés annak megítélése, vajon felmenthető-e a magyar külpolitika ugyanezen irányvonal követéséért a második világháború kitörését követő években.

A revízió igénye óhatatlanul a versailles-i békerendszer megváltoztatásában érdekelt hatalmak oldalán jelölte ki Magyarország helyét, és nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az antant-hatalmak (különösen a gazdasági világválság után) ezzel szemben szinte semmilyen alternatívát nem kínáltak, érdekeltségük (és lehetőségeik) a térségben minimálisak voltak. Hasonló helyzet jött létre a gazdasági kapcsolatokat tekintetében, a ’30-as években Magyarország legfontosabb külkereskedelmi partnerei Ausztria, Németország és Olaszország voltak. A diplomáciai és gazdasági szempontok a ’30-as évek második felében a hadseregfejlesztés megkezdése kapcsán fonódtak össze. Világos volt, hogy a (mégoly kicsiny) magyar haderő felszerelésére az ország saját gazdasága nem képes, hadifelszerelés tekintetében (is) behozatalra szorul, s ebben a kérdésben csak Németországra és Olaszországra számíthat.

Teleki Pál külpolitikája – kísérlet a fegyveres semlegesség fenntartására

A háború kitörése senkit nem ért meglepetésként. Teleki Pál miniszterelnök már 1939 nyarán igyekezett kialakítani álláspontját egy esetleges német-lengyel konfliktus kapcsán, s ezt – több, a címezett részerről egyébként megbotránkozást okozó levélben – Berlinnel is tudatta. Ebben a magyar-lengyel baráti kapcsolatokra hivatkozva leszögezte, hogy semmi esetre sem áll módunkban részt venni egy ilyen akcióban vagy támogatni azt. A magyar kormány, a kormányzóval egyetértésben tartotta magát ehhez 1939 szeptemberében, s nem engedett a német kérésnek, mely az újonnan visszaszerzett kárpátaljai területeken keresztül történő csapatszállítások engedélyezésére vonatkozott. Megnyitotta viszont a határokat a lengyel menekültek (civilék és katonák) előtt, s gondoskodott ellátásukról. A háború kitörésekor Magyarország az ún. *fegyveres semlegesség* státuszát deklarálta.

Teleki elképzeléseit a háború kitörése idején a magyar külpolitika céljairól később így foglalta össze Szegedy-Maszák Aladár, a Külügyminisztérium Politikai Osztályának akkori munkatársa: *„Teleki politikai céljai változatlanok voltak:a függetlenség adott körülmények között elérhető maximuma, vagyis a nácifikálódás (...) megakadályozása (...). További cél volt az 1919-20-as status quo felszámolásából ki nem maradva, az erdélyi kérdés megoldása, még magyar-román háború útján is, viszont kimaradás a nagy háborúból és a nyugati kapcsolatok ápolása. Mindennek egyik fontos előfeltétele volt a német megszállás elkerülése(...)”* Az első világháborút követő események tapasztalatai Telekit is arra intették, hogy igyekezzen az ország haderejét megőrizni a Kárpát-medencei helyzet rendezésére, illetve a háború utáni – várhatóan – kaotikus időszakra. Csakhogy e célok egymásnak is ellentmondtak, és épp a revízió megvalósítása volt az, ami veszélyeztette az összes többi célkitűzést. Teleki valószínűleg tisztában is volt ezzel, ezért fontosnak tartotta, hogy az esetleges újabb területgyarapodást saját erőnkől és ne német közreműködéssel valósítsuk meg. Letenni a revízióról, vagy későbbre halasztani a kérdést nemigen lehetett, a közvélemény nyomására és saját belpolitikai helyzetének megszilárdítása érdekében Teleki kénytelen volt az erdélyi kérdés tisztázására, még a német-olasz döntőbíráskodás mellett is. Alkalmat erre a Szovjetunió Romániához intézett ultimátuma adott 1940 nyarán. A második bécsi döntés aláírása után a miniszterelnök nem osztozott az ország (a közvélemény, a katonaság és a politikai vezetők jelentős részének) örömeiben. A második bécsi döntéssel együtt aláírt magyar-német kisebbségvédelmi egyezmény (mely a Volksbund néven ismertté vált, náci irányítás alatt álló szervezetet tette a magyarországi németség kizárólagos érdekképviseleti fórumává), a német csapatok átvonulása Románia felé (a német csapat- és utánpótlás szállítmányok ettől fogva gyakorlatilag folyamatosak voltak az ország területén a Balkán felé) és nem sokkal később a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás beárnyékolta ezt az örömet. Nyomasztó súlyként nehezedett a külpolitikára a második bécsi döntés után meginduló román-magyar vetélkedés Hitler kegyeiért, a visszacsatolt területek megtartása, illetve visszaszerzése érdekében. Magyar részről e versenyfutás lehangosabb szorgalmazói a hadsereg vezető köreiből kerültek ki. Telekinek komoly gondot okozott a katonák, és elsősorban a vezérkari főnök (Werth Henrik) politizálása, mely lépten-nyomon kényszerhelyzetbe sodorta a kormányt. A vitás kérdésekben a kormányzó gyakran a hatáskörét túllépő tábornok oldalára állt, ami miatt Teleki be is nyújtotta lemondását, de Horthy azt nem fogadta el.

Teleki fentebb idézett célkitűzései közül csak az erdélyi revízió ügye teljesült (részben), és az sem úgy ahogy a miniszterelnök elképzelte, azaz önálló magyar akcióként. Bár a „nácifikálódás” egyelőre nem fenyegetett, és úgy tűnt, hogy a kormányzó személye miatt erre nincs is esély, de az 1939-ben lezajlott (1922 óta először titkos) választásokon a szélsőjobboldali pártok jelentős pozíciókat szereztek a képviselőházban. „Kijátszásuk” (vagy kikerülésük) a háború alatt szinte mindegyik magyar miniszterelnöknek terhet jelentett. A többi cél, a „nagy háborúból” való kimaradás és a nyugati kapcsolatok fenntartása is sorra meghiúsult 1941-ben.

Egy rövidéletű örökbarátsági szerződés, Jugoszlávia megtámadása

1940 októberében Olaszország megtámadta Görögországot, de a várakozásokkal ellentétben csúfos kudarcot vallott. A Balkánon kialakult háborús helyzet, mindenekelett a görögök segítségére siető brit hadsereg jelenléte megengedhetetlen volt Hitler tervezett keleti hadjáratának hátországaiban, ezért a Führer Jugoszlávián és Bulgárián keresztül Görögország lerohanása mellett döntött. Mindehhez szükséges volt a délszláv állam bevonása a német szövetségi rendszerbe. Hitler a jugoszláv-magyar közeledés és a barátsági szerződés miatt Magyarországnak szánta azt a szerepet, hogy „megágyazzon” a náciknak Jugoszláviában, azaz hogy rávegye a balkáni államot a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásra. És bár a jugoszláv-magyar közeledés célja eredetileg éppen a nyomasztó német szorításon való lazítás volt (Jugoszlávia az egyetlen, még nem német szövetséges szomszédunk volt ekkor!), aláírásakor az örökbarátsági szerződés már német érdekeket szolgált ki. Hitler terve tulajdonképpen sikerült – de nem jól. A jugoszláv kormány aláírta ugyan a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozást 1941. március 25-én, de pár nap múlva egy puccsal meg is buktatták nyugatbarát erők. Hitler ekkor döntött Jugoszlávia lerohanása mellett, s ebben Magyarország aktív részvételére is számított. A Délvidék visszacsatolásának lehetősége, az ottani magyarság megvédése (mind a szerb, mind a német csapatoktól), a német kívánság visszautasításának következményeitől való félelem („kegyvesztettség”, revíziós eredmények veszélybe kerülése, szélsőséges esetben német megszállás) egyaránt a részvétel mellett szóltak. Tudni lehetett ugyanakkor, és Teleki tudta is, hogy ennek drága ára lesz: nem csak a Harmadik Birodalom melletti még erősebb elköteleződés, de az angol hadüzenet is. Hogy mentse a helyzetet, Teleki megpróbálta „szalonképpessé” tenni a nyugat felé a magyar támadást. Ennek érdekében a következő elveket sikerült elfogadtatnia a Legfelsőbb Honvédelmi Tanáccsal (minisztertanács, amelyen a kormányzó és a honvédség vezetői is részt vesznek): a magyar csapatok csak Jugoszlávia *széthullása után* indulnak meg (ezzel ui.

érvényét veszíti a jugoszláv-magyar örökbarátsági szerződés), a lehető legkisebb haderővel vesznek részt, és a régi magyar határt, vagyis a Dráva vonalát nem lépik át. Végül azonban nem ezen, amúgy is gyenge lábakon álló mentségek miatt tekintett el Anglia a hadüzenettől és elégedett meg – egyelőre – a diplomáciai kapcsolatok megszakításával…

Bárdossy László külpolitikája – kísérlet a németek bizalmának megőrzésére

Teleki utóda, az alig pár hónapja külügyminiszterré kinevezett Bárdossy László lett. Megítélése a mai napig elég egyoldalú, legalábbis a tankönyvekben. Teleki „világtérképben gondolkodott” és nem hitt a német győzelemben , Bárdossy, aki inkább Európát tartotta szem előtt, ezt elképzelhetőnek tartotta, de legalábbis megegyezéses békét feltételezett, melynek eredményeképpen Közép-Európában megmarad a német hegemonia. Bárdossy az „aki gyorsan ad az kétszer ad” elvét követve úgy látta, akkor kell a legkisebb áldozatot hoznunk, ha mértékkel, de lehetőleg azonnal teljesítjük a német kéréseket. Egyáltalán nem bízott a nyugati hatalmak segítségében (sem rövid, sem hosszú távon) így nem is igyekezett különösebben megtartani jóindulatukat. A közhiedelemmel ellentétben ő sem volt a „nagyok” háborújába való bekapcsolódás híve. A Jugoszlávia elleni támadást és a Szovjetunió elleni hadjáratot is kényszerű helyzetként értékelte, amely elől nem lehetett kitérni.

Hasonlóan több más miniszterelnökhöz a korszakban, ő is úgy gondolkodott, vállalnia kell ezeket a súlyos lépéseket és nem mondhat le, mert helyette csak rosszabb„,németbarátabb” kormányfő jöhet. Ő is a német megszállás elkerülését (tehát a németek bizalmának megőrzését) tekintette politikája sarokkövének és úgy érezte, mindazért amit ennek érdekében megtesz, személyesen (egyedül, akár a parlament és a kormányzó kihagyásával) kell vállalnia a felelősséget. A háború után, népbírósági perében magát valóban felelősnek tartotta a törtétekért, de bűnösnek nem.

Ahogy Teleki, Bárdossy is visszautasította a vezérkari főnök kritikáját a kormány külpolitikai vonalvezetését illetően és a kormányzó segítségét kérte a katonai vezetés megfőkezésében. Werth 1941 májusában és június közepén is memorandumot intézett a miniszterelnökhöz, amelyben a közelgő szovjetellenes német hadjáratban való részvételre szólította fel a kormányt. Bárdossy ezeket határozottan visszautasította és egyértelműen úgy foglalt állást, hogy e kérdésben nem szabad felajánlkoznunk a németeknek. Ktartott ezen álláspontja mellett a Barbarossa hadművelet megindulása utáni napokban, sőt Kassa bombázása után is – néhány óráig. Ullein-Reviczky Antal (a miniszterelnök és a Külügyminisztérium sajtófőnöke) emlékirataiból tudjuk, hogy a kormányfő első utasítása a bombázás hírére, annak eltusolása volt, vagyis teljes hírzárlatot rendelt el, hogy az ügyet ne lehessen felfűjni és casus belliként felhasználni. Véleményét azonban néhány óra leforgása alatt megváltoztatta. Ez alatt az idő alatt tárgyalt a kormányzóval és megkapta a hadsereg jelentését. Nyilvánvaló volt számára, hogy a jelentés (különösebb vizsgálat nélkül) nem feltétlenül az igazságot tartalmazza, de úgy vélte, a vezérkar tájékoztatása a német politikai vezetés szándékait tükrözi – akkor pedig meg kell adni, amit kérnek, minél előbb… A döntést a *hadiállapot beálltáról* és a magyar hadmozdulatok megindításáról valójában azonban Horthy hozta meg, a miniszterelnök pedig elfogadta azt. Kérdés, hogy azzal, hogy a miniszterelnök Horthy elől fontos információkat hallgatott el (pl. Moszkva békéltető üzenetét) a döntés felelősségének súlya alól akarta mentesíteni a kormányzót, vagy egyszerűen félrevezette?

Bárdossy mindenesetre mértékletességre törekedett a Szovjetunióba indítandó haderő méretét illetően és emiatt ismét konfliktusba keveredett Werth-tel, ekkor azonban már Horthy is a politikust támogatta a katonával szemben. A kormányfők (Teleki, Bárdossy) és a vezérkari főnök közötti konkurenciaharc 1941 szeptemberében Werth Henrik lemondásával végződött. Utóda, Szombathelyi Ferenc nem folytatott a kormánnyal szembeni (sőt, amint az egy katonától elvárható, semmilyen) politikát, de ugyanezt nem tudta megkövetelni beosztottaitól, akik a vezérkari főnök és a kormány háta mögött továbbra is kapcsolatokat ápoltak a német hadvezetéssel és rendszeresen ártották bele magukat politikai kérdésekbe.

1941 nyarán hamar világossá vált, hogy a legjobban felszerelt magyar hadtest (az ún. gyorshadtest) fegyverzete is elavult és elégtelen a frontharcokhoz. Az ősz folyamán Horthy és Bárdossy már a magyar csapatok hazaszállítását kérte Hitlertől és ettől kezdve a magyar politika a háború végéig arra törekedett, hogy a lehető legkevesebb erőt bocsássa a Birodalom rendelkezésére. Csakhogy a háború menete (a keleti villámháborús terv meghiúsulása, a német csapatok megtorpanása Moszkva előtt 1941 decemberében) éppen azt eredményezte, hogy a németek egyre nagyobb arányú magyar részvételre tartottak igényt. 1942 januárjában a Magyarországra érkező náci külügyminiszter, Joachim von Ribbentrop a teljes magyar haderő bevetését kérte. A tárgyalások eredménye a 200 ezer fős 2. hadsereg odaigérése lett, melynek felszereléséről részben Németországnak kellett volna gondoskodnia. Mindeközben egyre nőtt a Birodalomnak nyújtott gazdasági segítség mértéke is. (Az ország nyersanyag- és élelmiszertermelésének egyre jelentősebb hányada szolgálta ki a német hadigépezetet, melyért ellentételezés egyre kisebb mértékben érkezett: 1944-re a német adósság Magyarország irányába elérte a 1,5 milliárd pengőt.)

A „nagyok háborúját” tehát nem sikerült elkerülni, ugyanígy nem sikerült fenntartani a kapcsolatokat a nyugati hatalmakkal, Angliával és az Egyesült Államokkal. Az angol hadüzenet – a Szovjetunió sürgetésére – 1941. december 7-én érkezett meg, aznap, amikor a japán haderő hadüzenet nélkül támadást intézett az USA pearl harbour-i haditengerészeti támaszpontja ellen. Hitler sajátos logikájával ezt amerikai agresszióként értelmezte, ami azzal járt, hogy a háromhatalmi szerződésben vállalt (pontosan egyébként meg nem határozott tartalmú) segítségnyújtási kötelezettség – szerinte – érvénybe lépett. Ennek értelmében Németország hadat üzent az Egyesült Államoknak és ezt elvárta szövetségeseitől is. Bárdossy kezdetben „csak” a diplomáciai kapcsolatok megszakítását tervezte, de a német és az olasz felszólítást követően azonnal hadat üzent. E lépését szintén nem egyeztette sem a parlamenttel, sem az éppen kórházban fekvő kormányzóval.

Bárdossy rövid miniszterelnöksége alatt több súlyos, visszafordíthatatlan következményekkel járó döntést hozott, részben önhatalmúan, a kormányzóval és a parlamenttel való egyeztetés nélkül. Mivel valószínűleg német győzelemben, de semmiképp sem totális német vereségben gondolkodott, elkerülhetetlennek tartotta e lépéseket. Horthy azonban – többek között Bethlen hatására – kezdte másképp látni az esélyeket és úgy vélte, itt az ideje, hogy újra elkezdjünk tájékozódni a nyugat felé. Erre a feladatra Bárdossy nem volt alkalmas. Lemondatásához valószínűleg hozzájárult az is, hogy az 1942 elején lezajlott kormányzó-helyettes választás alkalmával a miniszterelnök nem követett el mindent Horthy idősebbik fiának, Istvánnak egyhangú megszavazása érdekében a parlamentben.

Kállay Miklós külpolitikája – kísérlet a háborúból való kiválásra

Bárdossy utóda, Kállay Miklós külpolitikája az úgynevezett „hintapolitikaként” híresült el (de a történetírás újabban már nem használja ezt a kifejezést). Vitatott kérdés, hogy vajon már a kinevezése után azonnal megkezdte az óvatos eltávolodást a náci Németországtól, vagy csak később, a háború menetében beállt fordulat következtében lépett erre az útra. Ő maga – visszaemlékezéseiben -egyenes vonalú, töretlen folyamatként írja le külpolitikáját. Ha így is volt, a távolodás(illetve közeledés) intenzitása mindenesetre hullámozó. Külpolitikájában három eltérő szakaszt fedezhetünk fel: a kezdeti, óvatos helyzetfelmérését, a titkos tárgyalások intenzív szakaszát, majd ezek megtorpanása után a tanácstalannak tűnő kivárását.

A már idézett SzegedyMaszák Aladár elbeszélése szerint Kállay kinevezésekor öt pontból álló programot fogalmazott meg a kormányzónak.

- A még meglévő függetlenséget megőrizni ill. amennyire lehet helyreállítani.
- Ellenállni a német követeléseknek, de elkerülni a megszállást.
- A hadsereget épségben megőrizni.
- Az angolszász hatalmakkal érintkezést keresni és leplezésül az antikommunizmust hangoztatni.
- Eleinte németbarát gesztusokat tenni, a gyanú eloszlátására.

Horthy mindezt jóváhagyta és szabad kezet biztosított a miniszterelnöknek.

Ennek megfelelően a kezdeti hónapokat valóban a németeknek való megfelelni akarás, vagy legalábbis ennek hangoztatása jellemezte. Kállay hivatalba lépésekor hangsúlyozta, hogy úgy a bel-, mint a külpolitikában elődje, a németek legnagyobb bizalmát élvező Bárdossy László irányvonalát tekinti követendőnek. Bárdossy (csaknem) teljes kormányának átvétele is ennek a színhátéknak volt a díszlete. Ezzel azonban gúzsba kötötte saját kezét, hiszen így nem csak a németek bizalmatlanságával kellett szembenéznie, hanem saját kormányával (és a kormánypártéval) is. Szegedy-Maszák szerint a miniszterelnök reálisan ítélte meg saját helyzetét, és a lehetőségeit is: *„Kállaynak a helyzetről nem voltak illúziói. Amikor egy barátja gratulált neki: ’Miklós, nyeregben vagy’, azt válaszolta: ’Igen, de nincsen alattam ló.’ Még ha apokrif is ez a megjegyzés, a valóságot tükrözi: nem volt hatalmi fedezete arra a politikára, amit folytatni akart, és folytatott is.”* Vagyis nem állt rendelkezésére katonai erő, a honvédséget a németek ellen nem lehetett fölhasználni, külpolitikájának nem volt biztos támasza a parlamentben, de saját kormányában sem. A németeket sem sikerült megtévesztenie, kezdettől bizalmatlanok voltak vele szemben. Hitler három hónapon keresztül váratta az új miniszterelnököt, mielőtt fogadta volna bemutatkozó látogatását (a találkozózt több ízben elhalasztották különféle ürügyekkel, amik között a hadi események váratlan alakulása mellett Ribbentrop fogászati kezelése is szerepelt...). A németek iránta érzett ellenszenvé odáig fajult, hogy a Wilhelmstrasse 1943 tavaszától a magyarországi német követség minden munkatársának (beleértve a követet, Dietrich von Jagowot) egyenesen megtiltotta, hogy beszéljen Kállayval, vagy akár a társasági életben érintkezzenek.

A Kállay-kormány megalakulása idején minden jel szerint Horthy is, Kállay is megegyezéses békében bíztak. Táplálhatta e hitet, hogy 1942 közepén német-angol különbéke tapogatózásokról lehetett (téves) híreket hallani. 1942-43 telén a háború menetében komoly fordulat állt be. A keleti fronton a télen bekövetkezett a voronyezsi, illetve a doni katasztrófa – melyben elpusztult a 2. magyar hadsereg is – Sztálingrád bekerítése, s tavasszal már a Csendes-óceánon is az amerikaiak kerültek fölénybe. 1942 novemberében Afrikában partra szálltak a szövetségesek, a következő év tavaszára pedig már világosan látszott, hogy a tengely nem tudja tartani itteni állásait. Ennek stratégiai szempontból volt óriási jelentősége, hiszen a Földközi-tenger délnyugati partjainak ellenőrzése által egy itáliai vagy balkáni partraszállás esélyei megnöttek. Ez Magyarország számára különösen fontos volt, hiszen az angol-amerikai erők balkáni partraszállásától remélni lehetett az ország megmenekülését -a németek és az oroszok karjaiból egyaránt. Ez ugyanis azt jelenthette volna, hogy a szovjeteknek Dél- és Közép-Európában nem lesz döntő befolyása a háború utáni rendezésben.

A fordulatból Kállaynak is le kellet vonnia a megfelelő konzekvenciákat. Az az elképzelés, hogy a németek oldalán maradva, a nyugati szövetségesek felé, amennyire csak lehet, semleges politikát folytatva ki lehet várni egy megegyezéses békét, többé nem tarthatta magát. 1942 őszétől megkezdődött a szövetségesek felé a kommunikációs csatornák kiépítése, a fegyverszüneti tárgyalások előkészítésére. Kállay az eddiginél aktívabb külpolitikába kezdett, a semleges országok magyar követségein felpezsdült az élet. A kezdetben csak puhatolózó, később komolyabb tárgyalások egészen 1943 teléig folytak a britekkel és az amerikaiakkal. A kapitulációt az ország vezetői abban az esetben tartották kivitelezhetőnek, ha az angol vagy amerikai csapatok elérik az országhatárt, aminek a balkáni invázió volt az alapfeltétele.

A legreálisabb esély a kiugrás megvalósítására talán 1943 nyarán, az olasz fordulat következtében volt. A semleges országokban tapogatózó magyar diplomaták angolszász tárgyalópartnerei közül ekkor többen azt javasolták, hogy Magyarország ragadja meg az alkalmat és az olasz kapitulációval egy időben jelentse be fegyverszüneti kérelmét, akár a német megszállást is kockáztatva. Mintegy „utolsó esély” merült fel ez a lehetőség. A bátor áldozatvállalás, még ha a magyarországi zsidók, a baloldali ellenzék és az ország anyagi javaink pusztulásával is jár, meghozza majd gyümölcsét a békeszerződés aláírásakor – sugalmazták a tanácsadók, anélkül hogy országaik garanciát vállaltak volna minderre. Valójában a nyugati hatalmaknak ekkor már egyedül az számított, leköt-e Magyarország néhány német hadosztályt azáltal, hogy „kikényszeríti” a náci megszállást, vagy sem. Az ő érdekük tehát éppen az volt, amit Kállay leginkább el akart kerülni. Fontos tudni azonban, hogy Olaszországban jelentős német erők állomásoztak, nem beszélve arról, hogy számolni kellett azzal is, hogy a németek „túszként” használhatják az Oroszországban még mindig szolgálatot teljesítő mintegy 80 ezer magyar katonát, akiket német közreműködés nélkül lehetetlen lett volna hazaszállítani (Kállay és Horthy hiába kérték ezt több ízben is Hitlertől). Csakhogy, mint mondtuk, Kállay politikájának alaptétele volt a náci megszállás elkerülése. Az olaszországi német invázió sokak szemében igazolta Kállay óvatosságát.

Titkos tárgyalások

A titkos tárgyalások közül talán a legismertebb a Nobel-díjas biokémikus, Szent-Györgyi Albert kapcsolatfelvétele a britekkel (a tankönyvek is többnyire ezt emelik ki). Ő azonban nem Kállay, hanem baloldali és demokrata ellenzéki körök megbízásából utazott Törökországba 1943 februárjában (bár a miniszterelnököt értesítette útjáról). Szent-Györgyi kísérlete abban különbözik a többitől, hogy ő nem egyszerűen békefeltételek után tudakozódott, hanem egy, az ő vezetésével végrehajtandó belpolitikai fordulatot vázolt fel brit tárgyalópartnereinek, ami biztosítékul szolgált volna a külpolitikai irányváltáshoz is. Szent-Györgyi akciójának azért szentelt a többinél jóval nagyobb figyelmet a Foreign Office, mert alternatív lehetőséget látott benne a Kállay-kormánnyal szemben, amellyel – belpolitikai nézetei és antidemokratikus magatartása miatt – nemigen volt hajlandó tárgyalni.

Az ilyen magánakciókon túl – melyek jelentősen megterhelték az amúgy sem rózsás magyar-német viszonyt – Kállay megbízásából szinte valamennyi semleges országban történt kísérlet a kapcsolatfelvételre. Legsikeresebbnek Veress László isztambuli tárgyalásai tekinthetők. Ez volt az egyetlen eset, amely valami eredményt is hozott: az erősen kérdéses értékű előzetes fegyverszüneti megállapodást 1943 szeptemberében (ami gyakorlatilag annyit jelentett, hogy a britek hajlandóak voltak közölni, milyen feltételek mellett kötnének fegyverszünetet Magyarországgal). Veress azáltal tudta kicsikarni az egyezményt, hogy önhatalmúlag, Kállay és a kormány tudta és beleegyezése nélkül, de az ő nevükben elfogadta a feltétel nélküli megadás elvét (az 1941 januárjában, a szovjetek megnyugtatóására adott ún. Casablanca-nyilatkozat értelmében az angolszász hatalmak bármiféle fegyverszüneti tárgyalást kizárólag a feltétel nélküli fegyverletétel alapján folytattak). Ghyczy Jenő (az időközben kinevezett új külügyminiszter) és Kállay viszont elfogadhatatlannak tartották az egyezményt. Egyrésről azért, mert a hatáskörét túllépő Veress a kormány számára teljesíthetetlen feltételeket vállalt. Másrészt Kállay külpolitikájának fő célja éppen az ország függetlenségének helyreállítása volt, márpedig a feltétel nélküli megadás formulájának elfogadása a miniszterelnök szemében a szuverenitásról való formális lemondást jelentette. Éppen ezért nem került sor a későbbiekben az előzetes egyezmény formális megerősítésére, ami azonban így is életbe lépett és valóban sok feszültséget okozott a magyar-brit viszonyban (mivel nem tudtuk teljesíteni az abban vállaltakat). Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a fegyverszüneti feltételek átadása éppen az olasz kapituláció napján történt, amit közvetlenül követett a fasiszta állam német megszállása – ez elrettentő példát mutatott Kállaynak. Tény azonban, hogy az egyezmény létrejötte önmagában diplomáciai sikernek tekinthető.

A tárgyalások jelentős részéről persze a németek is tudtak. Hitler 1943 áprilisában éppen ezek miatt követelte Horthytól Kállay menesztését klessheimi találkozásjukon. A titkos különbéke tárgyalások mellett Hitler elsősorban Kállay zsidókkal kapcsolatos politikáját nehezményezte. A magyar miniszterelnök ugyanis következetesen visszautasította az 1942 ősze óta folyamatosan hangoztatott, a magyarországi zsidóság deportálására vonatkozó német követeléseket.

A kísérletek kudarca

A dél-európai partraszállásra, a szövetségesek megjelenésére a magyar határon (és ezáltal a német és a szovjet megszállás elkerülésére) alapozott külpolitika csak 1943 közepéig volt reális. Augusztus 14-24-e között, Québec-ben Churchill és Rooseveltt lényegében már elvetették a balkáni támadás tervét és helyette a franciaországi (Normandia) front került előtérbe. A november végén, december elején Teheránban megrendezett konferencián ez az elhatározás véglegessé vált. A megállapodások tartalmáról nagy valószínűség szerint Budapesten is értesültek. Annyi bizonyosan eljutott Kállayhoz is, hogy a kisállamok szuverenitásának elve helyett Moszkva érdekszféra-elmélete került előtérbe. Azonban sokáig élt még a remény, hogy az oroszok a Kárpátok vonalán túl nem terjesztik ki befolyási övezetüket. Ha nem is hitték politikusaink, hogy végleg szovjet érdekszférába kerülünk, az ország szovjet megszállása már reális veszély volt. Kállaynak tehát új taktikát kellett volna választania, ami úgy tűnik lehetetlen feladat volt számára. Az egyetlen logikusnak tűnő lépésnek, a Szovjetunió felé történő nyitásnak több akadályja is volt. További fegyverszüneti tapogatózásokat Kállay nemigen mert megkockáztatni, nehogy ezzel kiprovokálja a német támadást. (Ezt különösen riasztóvá tette annak réme, hogy egy ilyen akcióba esetleg szlovák vagy román alakulatokat is bevonhatnak.) De a Szovjetunió és a kommunizmus még a német megszállásnál is ijesztőbbnek hatott a kormány (és Horthy) számára. Ne feledjük, hogy 1918-19 óta a magyar belpolitika egyik mozgatórugója volt a szocialisták és kommunisták elleni „védekezés.” A szovjetek felé történő közeledést, illetve az átállást akadályozta, hogy erősen kétes volt a katonaság valamint a közvélemény, illetve a szélesebb tömegek támogatása is. Ebben nagy szerepe volt a kormány propagandájának is (pl. a sajtó által mindeddig szított szovjetellenes hangulat, a kommunizmustól való rettegés).

1943-44 telétől Kállay politikája teljesen tanácstalannak tűnik. A miniszterelnök megtorpant és igyekezett kivárni, míg kedvezőbbre fordul a helyzet. A német megszállásra – úgy tűnik -egyáltalán nem volt felkészülve sem a kormány, sem a kormányzó, sem a hadsereg. A konzervatív „úri” körökben felfoghatatlan és elképzelhetetlen volt, hogy egy ország saját szövetségese ellen forduljon egyetlen szó nélkül. (Jellemző Horthy véleménye, melyet Kállaynak fejtett ki, igaz még 1942 márciusában: *„Abban egyetért velem – írja Kállay – hogy meg kell védenünk az ország függetlenségét, de nem hinné, hogy azt Németország veszélyeztetné, ő ezt egyszer már tisztázta Hitlerrel, ez a kérdés föl sem merülhet többé.”*) Így, miközben Kállay irreális terveit szövögette arról, hogy hogyan fogja a magyar honvédség a Kárpátok vonalán feltartóztatni az oroszokat, nem gondolt rá, hogy az országot felkészítse egy német invázióra, vagy akár csak cselekvési tervet készítsen erre az esetre. Pedig a Margarethe I., Magyarország megszállásának terve már 1943 szeptemberében elkészült, s egész biztos, hogy a katonai hírszerzés erről értesült is. Kállay érdekes módon-úgy tűnik -mégsem szerzett róla tudomást... Ennek ellenére biztos, hogy már nagyon régóta számolt a megszállás lehetőségével. 1943 áprilisában, római látogatása során részletesen kifejtette Mussolininek, hogy tart egy német támadástól, aminek bekövetkeztére három dolog miatt is számíthat: 1. Németország nem tűri el, hogy a hatalmi centrum közvetlen közelében egy olyan állam helyezkedjen el, amelyik nem hódolt be teljes mértékben a náci akaratnak, 2. a zsidókérdésben tanúsított makacssága miatt, és 3. a románok magyarelleses propagandája folytán. Mindezek mellett már ekkor aggasztó, a megszállás előjeleként is értelmezhető jelenségekről számolt be, mint pl. náci vezetők egyre rendszeresebb tárgyalásai a magyar szélsőjobboldallal, a magyarországi német kisebbség nyugtalankodása, illetve a németek (egyelőre sikertelen) mesterkedései egy magyar belpolitikai fordulat kicsikarására. Ha Kállay egy évvel a német megszállás előtt, fél évvel a Margarethe I. terv elkészültét megelőzve, ilyen következtetésekre jutott (emlékiratai szerint legalábbis), vajon miért nem készült fel erre a lehetőségre a gyakorlatban is? Ha a katonai ellenállás képtelenségnek tűnt is, miért nem tették meg legalább a politikai cselekvési lehetőségek számbavételét? Vagy lehet, hogy igaza van Szegedy-Maszák Aladárnak, amikor azt írja: *„Katasztrófára természetesen nem lehet felkészülni és ezért a katasztrófát ki kell kapcsolnunk a lehetőségek köréből, egy nemzet nem csinálhat végrendeletet és nem készülhet a saját halálára”*?

Magyar külpolitikáról az 1944. március 19-én bekövetkező német megszállás után nemigen beszélhetünk. Az újonnan kinevezett kormány, élén a volt berlini követtel, Sztójay Dömével, a birodalmi főmegbízott, Edmund Veesenmayer utasításai szerint járt el. Az utolsó, rosszul előkészített kísérlet a külpolitikai irányváltásra 1944. október 15-én kudarcot vallott.

Ajánlott irodalom:

- A szakadék szélén... Az MTI bizalmas jelentései 1943. július 22.-1944. március 10. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket készítette: Balogh Margit, Andreides Gábor, Z. Karvalics László, Tátrai Gábor. Napvilág Kiadó – MTI, Budapest, 2006.
- Ablonczy Balázs: Teleki Pál, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Barcza György: Diplomata emlékeim 1911-1945. I-II. kötet. Európa-História, Budapest, 1994.

- Dombrády Lóránd: A legfelsőbb hadúr és hadserege, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
- Fülöp Mihály – Sipos Péter: Magyarország külpolitikája a XX. században. Bp. Aula, 1998.
- Juhász Gyula: Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban, Kossuth Kiadó, Budapest, 1978.
- Ormos Mária: Kállay Miklós (1887-1967) *Korunk* Harmadik folyam2004/ március 68-94. o.
- Pritz Pál: Bárdossy László, Elektra Kiadóház, Budapest, 2001.
- Romsics Ignác: Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914-1999. I. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Szegedy-Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanéz... I-II. kötet. Európa-História, Budapest 1996.
- Ungváry Krisztián: Magyarország a második világháborúban. Bp. Kossuth, 2010.
- Zeidler Miklós: Mozgástér a kényszerpályán. A magyar külpolitika „választásai” a két háború között. In: Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemből. Szerk.: Romsics Ignác, Bp., 2002. 162-206.

- Interaktív áttekintő ábra forrásokkal Magyarország külpolitikájához 1938-1945 között:

<http://prezi.com/qk4onl7xaji-/magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban/>

Az ábra a magyar külpolitika alakulását követi nyomon az első bécsi döntéstől a második világháború végéig. A kanyargós ösvény a magyar (kül)politikai irányvonal tétova útkeresését, hánykolódását mutatja a náci Németország és a nyugati hatalmak között.